

L'EXEMPLARITAT DE SANCHO PANZA, HONORABILÍSSIM GOVERNADOR DE LA ÍNSULA BARATÀRIA

Sancho Panza, escuder del Quixot, va esdevenir governador d'un indret anomenat Insula Baratària. En el transcurs d'aquest relat se li presenten al lector unes situacions aparentment contradictòries que serveixen de fil conductor per a plantejar dues reflexions sobre qüestions tan diferents com la lògica, la incertesa i l'administració pública.

Primera reflexió: la paradoxa lògica del pont

En el capítol LI del Quixot dedicat al 'proceso del gobierno de Sancho Panza, con otros sucesos tales como buenos', se li presenta al lector una contradicció molt coneguda en la lògica després que Bertrand Russell les emprà per fer paleses inconsistències en el llenguatge lògic i matemàtic.

Diu:

"-Señor, un caudaloso río dividía dos términos de un mismo señorío... Y esté vuesa merced atento, porque el caso es de importancia y algo dificultoso. Digo, pues, que sobre este río estaba una puente, y al cabo della, una horca y una como casa de audiencia, en la cual de ordinario había cuatro jueces, que juzgaban la ley que puso el dueño del río, de la puente y del señorío, que era en esta forma: "Si alguno pasare por esta puente de una parte a otra, ha de jurar primero adónde ya qué va; y si jurare verdad, déjenle pasar; y si dijere mentira, muera por ello ahorcado en la horca que allí se muestra, sin remisión alguna". Sabida esta ley y la rigurosa condición della, pasaban muchos, y luego en lo que juraban se echaba de ver que decían verdad, y los jueces los dejaban pasar libremente. Sucedió, pues, que tomando juramento a un hombre, juró y dijo que para el juramento que hacía, que iba a morir en aquella horca que allí estaba, y no a otra cosa. Repararon los jueces en el juramento, y dijeron: "Si a este hombre le dejamos pasar libremente, mintió en su juramento, y, conforme a la ley, debe morir; y si le ahorcamos, él juró que iba a morir en aquella horca, y, habiendo jurado verdad, por la misma ley debe ser libre." Pídese a vuesa merced, señor gobernador, qué harán los jueces de tal hombre, que aún hasta agora están dudosos y suspensos".

Aparentment els jutges es troben amb un problema irresoluble des del punt de vista lògic. Però, és possible que això passi? La resposta és afirmativa i a més a més aquesta contradicció, es pot generalitzar a qualsevol afirmació que acaba negant-se ella mateixa. Això seria com afirmar *'aquesta frase és falsa'* de manera que si l'afirmació és vertadera, com que *'la frase és falsa'*, llavors serà falsa. Un altre exemple tan popular com el del Quixot d'aquestes afirmacions que es contradiuen elles mateixes és la carta d'un cretenc a Sant Pau en la que afirma *'tots els cretencs son mentiders'*, de manera que ell, que és cretenc també menteix ; llavors és fals que els cretencs siguin mentiders, però en definitiva ho són o no ho són?

Observi's també que la contradicció es planteja perquè es considera que l'afirmació no pot ser vertadera i falsa a la vegada: si afirma que morirà i mor ha dit la veritat i per tant no havia de morir.

La primera consideració a fer és la referida a la lògica en el sentit que la contradicció exposada sembla que marqui els límits del propi llenguatge matemàtic: una proposició que simultàniament és vertadera i falsa és una contradicció que s'anomena antinòmia. Evidentment les antinòmies no tenen solució si bé s'acostuma a resoldre-les amb un 'pegot lingüístic', es a dir, estenent el llenguatge de manera que es trenqui aquesta simultaneïtat. En el cas del pont i la forca es pot considerar que l'home parla d'una 'intenció' (present) i no del que passarà (futur). Observi's com hem estès el llenguatge: del 'és i a la vegada no és' hem passat al 'és i no serà', de manera que la paraxoxa quedaria resolta.

Malgrat tot, resulta que l'any 1931 el matemàtic austríac Kurt Gödel provà quelcom així com que, tot i la solució que hem trobat, aquestes contradiccions sempre poden aparèixer, de manera que un sistema matemàtic mai no podrà ser complert. Això no vol dir, com explica Asimov (1973), que no es pugui trobar la veritat, en primer lloc perquè encara que un sistema matemàtic no sigui complert no significa que sigui fals i, en segon lloc, perquè la 'veritat' no s'obté solament de la deducció sinó de la observació i la comprensió.

Una segona consideració sobre les paradoxes del tipus 'és i no és' fa referència a la incertesa. Que una afirmació no pugui ser vertadera i falsa a la vegada és un principi que es coneix com a "principi del terç exclòs", i va ser formalitzat per primer cop per Aristòtil. Sobre aquest principi es construeix la lògica i sobre la lògica es construeix la matemàtica.

Doncs bé, resulta que a la vida real i com a conseqüència de la incertesa consubstancial a tantes coses, molt sovint no podem pronunciar-nos sobre la veritat o falsedat de les proposicions.

El més corrent és disposar d'indicis i raons que indiquin que una proposició es vertadera i indicis i raons que indiquin que és falsa, tal i com passa en una pel·lícula d'intriga on anem acumulant indicis a favor i contra d'un sospitós. Quan tenim molts més indicis a favor que en contra orientem el nostre criteri cap a la primera possibilitat.

A l'igual que veiem gràcies a la paradoxa del Quixot els límits de la construcció de la lògica, també veiem els límits de la seva aplicació.

Segona reflexió: el govern i la cort a la Ínsula Baratària

A més d'aquestes consideracions referides al llenguatge lògic, també els passatges de la Ínsula Baratària permeten plantejar altres qüestions interessants de la realitat quotidiana i en concret de l'administració de la col·lectivitat: la Ínsula és un batibull on el governador - Sancho Panza- no mana massa. Un dels passatges més populars del Quixot és aquell on Sancho, llavors governador, està en un banquet on hi ha unes menges

estupendes, però cada cop que intenta fer una queixalada els cortesans li retiren la vianda aconsellant-li que allò li pot fer mal.

Això de que *‘qui mana a la vegada no mana’*, que en podríem dir ‘paradoxa política’, és bastant corrent si bé evidentment tampoc no és una paradoxa lògica. D’acord amb el que hem dit, estenent una mica el llenguatge, expressem que *‘qui se suposa que mana en realitat no mana’*, la qual cosa resoldria la hipotètica paradoxa.

I perquè els governants que se suposa que manen, no sempre manen ? Va ser un caprici de Cervantes?

Anem a la qüestió: quan aquell que ocupa un càrrec no mana és perquè fa d’home de palla d’un altre o uns altres, tal com passa a la Ínsula Baratària amb Sancho.

I com és possible aquesta figura a l’Administració? La resposta està en la pròpia naturalesa del bé públic que l’administració gestiona, que també es pot anomenar ‘bé comú o col·lectiu’, i que té com a principal característica el fet de no ser divisible entre els usuaris o consumidors tal com passa amb un bé privat que cada individu consumeix individualment. Aquest, per exemple és el cas de la neteja de l’entrada d’una escala de veïns, que s’ha d’organitzar mitjançant algun procediment.

La manca de divisibilitat dels serveis públics provoca dos grans problemes per a la seva administració: des del punt de vista de l’usuari hi ha qui vol gaudir del servei però sense pagar o sense cost per ell, com és cas del que es cola al metro (passatger gratuït o *free rider* en anglès). També, des del punt de vista de l’administrador del servei públic, hi ha el perill de aquest administrador disminueixi o aduleri el servei en benefici propi. Aquest personatge el podríem anomenar l’escatimador.¹

Doncs bé, en un ambient polític amb escàs o insuficient control de l’administració, sempre prevaldran els interessos particulars de qui té el poder en contra dels interessos col·lectius, de manera que els serveis públics s’escatimen i els càrrecs han de ser ocupats per homes de palla, que donen una imatge de gestors davant l’administrat però que en realitat tenen la funció de permetre que el servei s’escatimi.

Com a mínim, per exercir d’home de palla es requereixen dues habilitats: en primer lloc fer l’orni, per a la qual cosa, ja sigui per incapacitat o per voluntat, desconèixer aquella matèria sobre la qual hom tindrà formalment responsabilitats pot anar molt bé; i en segon lloc tenir bon aspecte o imatge per ocupar el càrrec, això que en llenguatge ‘cheli’ se’n diu ‘dar el pego’.

I encara més: l’home de palla és aquell que no fa nosa, però, a qui no fa nosa?. Doncs a totes aquelles persones, col·lectius, empreses o institucions que el puguin perjudicar. Els que tenen més possibilitats de perjudicar-lo i causar-li problemes són els que ja tenen poder, i els que ho tenen pitjor són els ciutadans de a peu. Per això s’escatima sempre a favor del poder i en contra dels menys poderosos com el ciutadà de peu, la petita empresa, etc.

¹ Els conceptes d’aquest paragraf es tracten a La Teoria de la Hisenda Pública (veure Casahuga 1984). Més endavant, la idea de l’elecció dels governants per supervivència en un context de pressió dels agents és original.

Aquest mecanisme de funcionament no solament és aplicable a situacions força corrents del govern de l'administració pública, sinó que també permeten entendre situacions més elevades com ara el fet que el president d'un gran imperi sigui una mica curt de gambals². Mentre no faci nosa als que li poden causar problemes, no passa res.

El prestigiós economista J.K. Galbraith, professor de Harvard i amb experiència en l'avaluació de programes bèl·lics a la segona guerra mundial i a la guerra de Vietnam, ha posat de manifest com moltíssimes accions bèl·liques eren absolutament inútils i que, en general, s'han fet guerres amb l'única raó de gastar armament produït per les corporacions privades americanes. Actualment, fins i tot, ens trobem en la fase dels mercenaris, en la que empreses privades proveeixen exèrcits privats que contracta el sector públic.

En el cas d'Espanya la influència del sector privat en el sector públic prové de les empreses immobiliàries i la banca.

.....

Governar, navegar entre pressions, és tasca de Sanchos i no de Quixots. El Quixot no podria acceptar, per exemple, que algú que és un barrut tingui més influència en l'Administració que un altre de prudent. Don Quixot dóna uns magnífics consells a Sancho i continua fent camí. I amb això no hem d'infravalorar Sancho: de fet és un magnífic governant. Partint del fet de que la realitat és la que és, igual que passa amb el temps atmosfèric, en aquell batibull cortesà Sancho que té la saviesa dels humils basada en el coneixement de veritats fonamentals, actua sàviament. En el cas de la paradoxa del pont, no la va resoldre, però amb decisió salomònica determinà que no s'havia de penjar a aquell home. I a més va ser un honest: "...saliendo yo desnudo, como salgo, no es menester otra señal para dar a entender que he gobernado como un ángel"³.

Cada govern és una Ínsula Baratària i a mi em sembla que Miguel de Cervantes era conscient de la seva universalitat i per això afirma "... que él (Sancho) nunca se supo a averiguar se era ínsula, ciudad, villa o lugar lo que gobernaba..."⁴.

Sant Adrià de Besòs, febrer de 2005

Joaquim Maria Perramon Ayza (Quim)

² Aquesta afirmació és relativa i s'ha d'interpretar en el sentit que el president d'un estat important se l'hauria de comparar amb personatges de la talla de Winston Churchill, que és el que correspon al seu nivell.

³ Capítol LIII.

⁴ Capítol LIV.

CITES I REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Asimov, Isaac (1973). Asimov s'explica. La Magrana, Barcelona 2002.
- Casahuga Vinardell, Antoni (1984) . Teoria de la Hacienda Publica Democràtica. Instituto de Estudios Fiscales.
- Cervantes Saavedra, Miguel de (1605). El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha.
- Galbraith, John Kennet (2004). La economia del fraude inocente. Ed.Crítica, Barcelona.
- Navarro, Joaquín, Lichnerowicz, André (1973). La nueva matemática. Salvat, Barcelona.